

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Шаталової Ярославни Олександрівни «Корпоратократія у суспільстві ризику», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Сучасне суспільство характеризується стрімкими трансформаціями та кризовими явищами в усіх сферах та інститутах. Це має наслідком хаотизацію світу соціального, перебудову його основоположних структур, зміну ціннісних та світоглядних орієнтирів. Оточуюча соціальна реальність визначається дослідниками по-різному: як глобалізоване суспільство, постіндустріальне, інформаційне, нарешті, - як суспільство ризику. Саме на основі останнього концепту, запропонованого німецьким філософом У. Беком та розробленого у працях Е. Гідденса, Н. Лумана, М. Дугласа Ф.Г. Найта, здійснює своє дослідження авторка представленої до захисту дисертації Я.О. Шаталова. Вона аналізує конфігурацію влади у суспільстві ризику, яка набуває форми корпоратократії і характеризується розповсюдженням схеми владних відносин комерційних організацій на всі сфери життєдіяльності суспільства, а також панівною роллю транснаціональних корпорацій у світовій політиці, економіці, соціальній сфері і навіть культурі. Інтереси корпорацій стають визначальними на міжнародній політичній арені, а роль національних держав зводиться до виконавчої функції. В результаті впровадження корпоратократії змінюється структура політичної влади, деформуються екзистенційні виміри буття людини, зростає невизначеність щодо майбутнього. Корпоратократія виступає генератором додаткових антропогенних ризиків та небезпек для сучасного суспільства.

Актуальність дисертаційного дослідження Я.О. Шаталової визначається, перш за все, зверненням до аналізу сучасної соціальної реальності, який вона здійснює на основі новітніх концептів «суспільства ризику» та «корпоратократії»; намаганням представити авторське осмислення конфігурації та механізмів здійснення владних відносин в рамках цих концептів. Слід зазначити, що у вітчизняних філософських дослідженнях ці проблеми залишаються майже не розкритими, як і проблеми взаємної інтеграції владних структур національних держав, соціальних інститутів та найвпливовіших комерційних організацій.

Процеси, пов'язані з розповсюдженням корпоратократії та збільшенням продукованих нею ризиків, відбуваються все зростаючими темпами, і за допомогою традиційного дослідницького інструментарію соціогуманітарних та економічних наук їх вже складно пояснювати та прогнозувати. В цій ситуації актуалізується міждисциплінарний підхід та пошук нових форм знання, які адекватно могли б відобразити та концептуалізувати складні соціальні процеси. Відбувається взаємодоповнення предметного поля соціальних, політичних та економічних наук, перегляд методологічних засад, відмова від принципів універсальності та однозначності у тлумаченні соціальних процесів.

В цьому контексті дисертація Я.О. Шаталової набуває ще більшої актуальності. Адже в ній представлений саме міждисциплінарний підхід до

розв'язання проблем буття суспільства в умовах корпоратократії та перманентних ризиків. Авторка здійснює своє дослідження на перетині соціально філософії, соціології, політології, економічної теорії, з залученням дослідницького інструментарію та понятійного апарату прикладних економічних наук, таких як менеджмент організацій, маркетинг та ризикологія. Отже, актуальність представленої на захист дисертації не викликає сумнівів.

Серед *позитивних характеристик* дисертаційного дослідження слід відзначити оригінальність представленої в роботі соціально-філософської концепції, у якій на фундаментальному рівні розкриваються основні тенденції розвитку корпоратократії у суспільстві ризику, показана зростаюча роль найбільших комерційних організацій в сучасному суспільстві, розкрито передумови та соціальні наслідки цих процесів. Положення авторської концепції, винесені на захист, характеризуються *науковою новизною*, засвідчують виразну евристичність дослідження, його системність та комплексність.

Дисертаційне дослідження Ярославни Олександрівни вирізняється високим ступенем теоретичної обґрунтованості. Дисертантка чітко виокремлює провідні ідеї свого дослідження, всебічно репрезентує проблематику та методологічну основу, поступально і обґрунтовано уточнює науковий апарат дослідження.

Завдання, визначені на початку роботи, системно і послідовно розв'язані у тексті. Змістовність та коректність їх розв'язання переконують у вдалому виборі застосованого методологічного інструментарію. Висновки є логічно обґрунтованими й мають значну наукову цінність.

Цікавим є запропонований авторкою соціально-філософський аналіз концепту корпоратократії. Дисертантка доводить, що корпоратократія, як новий тип влади, особливо активно впроваджується у країнах що економічно розвиваються, замінюючи традиційні цінності на економічні. Виходячи з тенденції до все агресивнішої експансії корпоратократії в усі сфери суспільного життя, Ярославна Олександрівна формулює авторське визначення корпоратократії та встановлює її специфічні ознаки, які дають можливість здійснювати цю експансію найбільш ефективно (підрозділ 1.1.).

В дисертації значне місце належить осмисленню сутності і змісту поняття суспільства ризику (підрозділ 1.2.). Авторкою здійснено спробу вирішення проблеми оптимального співвіднесення теоретичного та емпіричного рівнів наукового пізнання, їх інтеграції з метою отримання нового узагальненого знання про сутність і особливості суспільства ризику. Доведено, що концепт суспільства ризику відображає якісні зміни буття та свідомості сучасного соціуму: ризики стають постійними, а їй вплив – глобальним. В контексті цього, авторка пов'язує корпоратократію та суспільство ризику, вказуючи на те, що через спричинену корпоратократією трансформацію соціальних і політичних інституцій, зростає невизначеність яка спричинила більшу вірогідність ризиків.

В дисертації представляє цінність і дослідження корпоративної культури як інструменту корпоратократії (розділ 2). На підставі комплементарного застосування методів аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, аналогії та історизму, авторка обґрунтовує основні змістовні характеристики корпоративної культури, яка стає пануючим типом культури за умов корпоратократії. Остання сприяє розповсюдженню корпоративної культури, адже використовує її як інструмент впливу та контролю по відношенню до суспільної та індивідуальної свідомості. В

контексті такого тлумачення дисертантка розкриває сутність, зміст, методологію розрізнення та соціогенні фактори формування корпоративної культури.

У третьому розділі авторка розглядає особливості буття людини в умовах корпоратократії у суспільстві ризику. Цінність цього розділу полягає в тому, що на підставі соціально-філософського аналізу обґрунтовуються антропологічні передумови та наслідки корпоратократії. В контексті цього аналізу дисертантка розкриває сутність та зміст основних чинників ризику та небезпек, що деформують екзистенціали людського буття та ускладнюють процес міжособистісної та соціальної комунікації.

В той же час, окрім наведених вище позитивних характеристик дисертаційної роботи, в процесі опрацювання тексту виникають деякі *дискусійні питання та зауваження*.

1. Досліджуючи концепт корпоратократії та аналізуючи способи функціонування та розповсюдження цієї форми владних відносин у глобальних масштабах, авторка залишає поза увагою проблеми, пов'язані з проявами корпоратократії в сучасному українському суспільстві. Це було б доцільно зробити, тому що в сучасному глобалізованому суспільстві саме країни, що розвиваються (до яких належить і Україна), знаходяться у найбільш незахищеному становищі перед економічними та іншими антропогенними ризиками. До того ж, саме такі національні держави та їх соціальні спільноти найбільше (у порівнянні з державами сталої демократії та розвиненої економіки) піддаються впливу маніпулятивних технологій та механізмів владного контролю з боку світової корпоратократії. Саме для таких держав, як Україна, найбільш необхідний аналіз усіх аспектів та наслідків впливу корпоратократії з метою усвідомлення цієї конфігурації влади, а, у разі переваги негативних наслідків над позитивними – пошук шляхів мінімізації впливу корпоратократії. Даний аспект значно збагатив би дисертацію емпіричним матеріалом, проілюстрував вплив корпоратократії на суспільство, що розвивається та посилив актуальність дисертаційного дослідження для української соціальної філософії та суспільства.

2. У тексті дисертації присутня невизначеність відносно питання про суб'єкт-об'єктні відносини в рамках владної форми корпоратократії. Як авторка розуміє цю конфігурацію влади: традиційно (як відносини панування – підкорення) або як владу у вигляді безособової сили (в дусі концепції всепроникаючої мікро-влади М. Фуко)? Судячи з визначення корпоратократії, яке пропонує дисертантка, її розуміння є традиційним, адже вона визначає корпоратократію як (квазі)державу і називає її ініціаторами транснаціональні корпорації, Міжнародний валютний фонд та Всесвітній банк. В такому разі, суб'єкт-об'єктні відносини всередині цієї форми влади присутні. Але якщо так, то повинен бути явний спротив практикам панування цього суб'єкта. Тоді чому Ярослава Олександрівна не аналізує цей спротив та не демонструє його наявність в соціальній реальності? З іншого боку, авторка наголошує, що корпоратократія проникає в усі сфери життєдіяльності суспільства, і реалізується через контроль та маніпулятивні технології. В такому разі, корпоратократія являє собою мікро-владу, яка функціонує у вигляді всепроникаючої безособистісної сили. Суб'єкт-об'єктні відносини, як і явні прояви панування, підкорення та спротиву у такій владній конфігурації відсутні або приховані. Хотілося б, щоб авторка пояснила свою позицію щодо цих питань, а особливо – щодо суб'єкт-об'єктних відносин у корпоратократії.

3. Суперечливим є п.3.3. дисертації, у якому авторка аналізує соціальну відповідальність. На наш погляд, поняття соціальної відповідальності тлумачиться авторкою досить вузько й обмежено – в рамках прикладних задач менеджменту організацій. У тексті стверджується, що соціальна відповідальність впроваджується комерційними організаціями з метою кращого їх сприйняття суспільством, і використовується в якості засобу маніпуляції суспільною думкою та довірою з боку корпоратократії. Внаслідок – суспільство довіряє комерційним організаціям з соціально-відповідальною політикою, а вони, в свою чергу, користуються цією довірою у власних цілях, роблячи життя людини більш невизначеним, збільшуючи ризики. Таким чином, соціальна відповідальність постає засобом посилення ризиків. Виникає замкнене коло, з якого авторці важко знайти вихід. На нашу думку, більш ефективним було б тлумачення соціальної відповідальності в контексті комунікативної практичної філософії та досліджень її представників – К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, П. Ульріха, В. Гьосле, Г. Йонаса. Спираючись на їх праці, можна розглядати соціальну відповідальність як складову комунікативної етики, яка, в свою чергу, в умовах панування інструментального розуму, є ефективним засобом подолання негативних наслідків цього панування. Тлумачення соціальної відповідальності в контексті комунікативної етики також дає вихід на можливість втілення в соціальній реальності тої форми взаємодії суспільства та корпоратократії, яку У.Бек називає Realpolitic («реальна політика»). Вона спрямована на узгодження шляхом діалогу приватних (корпоративних) та загальних (суспільних) інтересів, досягнення балансу між ними з метою кращого управління ризиками в умовах космополітизації влади та суспільно-економічних відносин. Realpolitic базується на принципі відповідальності за спільне майбутнє, яке залежить від прийнятих зараз рішень. Політика соціальної відповідальності означає для корпорації «дивитись на себе очима Іншого» (У. Бек) враховувати його потреби, адже в сучасному світі усе пов'язано з усім, і від задоволення потреб Іншого залежить як ефективність управління ризиками, так і саме існування встановленого владного порядку. Таким чином, соціальна відповідальність, осмислена в контексті комунікативної етики, стає етичною цінністю, а соціально-відповідальна політика – засобом контролю над ризиками та управління ними.

4. Виклад проведеного дослідження в цілому є логічним, достатньо ґрунтовним і семантично прозорим. Однак, іноді описовість одержує перевагу над філософським аналізом, що особливо притаманно підрозділу 2.1. дисертації. Варто було б уникати такої подачі матеріалу. Тим більше, що зміст підрозділу 2.1., присвячений історичному переходу культури трудового колективу у корпоративну культуру, дає широкі можливості проаналізувати подальші тенденції трансформації комунікативної культури, розкрити в її змісті проблемні та перспективні щодо майбутніх змін аспекти.

5. Слід також зауважити, що у тексті дисертації подекуди зустрічаються стилістичні похибки, невдалі формулювання, нечіткі визначення, які, однак, не носять систематичного характеру.

Викладені зауваження та побажання, а також виявлені недоліки не знижують науково-теоретичної та практичної цінності дисертаційної роботи і не ставлять під сумнів її результати. Дисертація Я.О. Шаталової є цілісним, завершеним,

